

Andrzejewski, Marek

„Vom Stiefkind zum Liebling. Die Entwicklung und Funktion des europäischen Schweizbildes bis zur Französischen Revolution”, Marysia Morkowska, Zürich 1997 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 89/3, 489-491

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

zrozumieć oderwanie przedstawień graficznych (plany, widoki) i literackich od tekstu, który na nich bazował. Zgromadzone w osobnym rozdziale i pozbawione komentarzy mogą budzić zainteresowanie jedynie wąskiego grona specjalistów.

Mankamenty obu omawianych tomów dotyczą jednak szczegółów. Całość reprezentuje wysoki poziom naukowy i stanowi ważny krok naprzód w badaniach nad szpitalem średniowiecznym i nowożytnym.

Marek Słoi

Marysia M o r k o w s k a, *Vom Stiefkind zum Liebling. Die Entwicklung und Funktion des europäischen Schweizbildes bis zur Französischen Revolution*, Chronos Verlag, Zürich 1997, s. 265.

Recenzowana książka stanowi próbę przyjrzenia się obrazowi Szwajcarii i jego przemianom w kilku państwach europejskich do wybuchu Rewolucji Francuskiej. Autorka, córka wielce zasłużonego dla Muzeum Polskiego w Rapperswilu Janusza Morkowskiego, nie tylko bez problemu była w stanie korzystać z prac w języku polskim, ale lektura książki „Vom Stiefkind zum Liebling” świadczy o tym, że urodzona i wychowana w Szwajcarii Maria M o r k o w s k a niemalże na co dzień obcuje z polskością i jest dobrze czytana w polskim piśmiennictwie naukowym oraz w polskiej literaturze pięknej. Autorka zna też dobrze historię Polski i takie pomyłki jak data abdykacji Stanisława Augusta Poniatowskiego (s. 172) na szczęście niemalże w książce nie występują.

Godny odnotowania jest fakt, że praca Morkowskiej jest dysertacją doktorską, która została napisana pod kierunkiem znanego zurychskiego historyka dziejów Rosji i stosunków szwajcarsko-rosyjskich, Carstena G o e h r k e g o¹. Wspomniane w przypisie książki nie zostały w dostatecznym stopniu zauważone przez historiografię polską, choć wielokrotnie gości w nich problematyka polska lub zamieszkałych na ziemiach polskich obywateli szwajcarskich. Dlatego też warto wiedzieć przynajmniej o ich istnieniu. W tym miejscu godzi się wspomnieć i o kilku innych wydanych pod kierunkiem Carstena Goehrkego i jego współpracowników pokaźnych objętościowo pracach, w których znajdują się artykuły poświęcone bezpośrednio problematyce polskiej².

W pracy Morkowskiej wyraźna jest dbałość o precyzję dokumentacyjną niemal każdego szczegółu. Autorka wykorzystała materiał źródłowy i dotarła do reprezentatywnych dla tematu jej książki

¹ *Schweizer im Zarenreich. Zur Geschichte der Auswanderung nach Russland*, Zürich 1985; U. R a u b e r, *Schweizer Industrie in Russland. Eine Beitrag zur Geschichte der industriellen Emigration, des Kapitalexportes und des Handels der Schweiz mit dem Zarenreich (1760-1917)*, Zürich 1985; G. T s c h u d i n, *Schweizer Käser im Zarenreich. Zur Mentalität und Wirtschaft ausgewandeter Bauernsöhne und Bauerntöchter*, Zürich 1990; R. M u m e n t h a l e r, „Keiner lebt in Armuth”. *Schweizer Ärzte im Zarenreich*, Zürich 1991; R. B ü h l e r, *Bündner im Russischen Reich. 18. Jahrhundert — Erster Weltkrieg. Ein Beitrag zur Wanderungs Geschichte Graubündens*, Desertina 1991. Dużo informacji o szwajcarskich cukiernikach prowadzących działalność na ziemiach polskich zawiera „benedyktyńska” wręcz praca Dolfa K a i s e r a, *Fast ein Volk von Zuckerbäcker? Bündner Konditoren, Cafetiers und Hoteliers in europäischen Landen bis zum Ersten Weltkrieg. Ein wirtschaftsgeschichtlicher Beitrag*, Zürich 1988.

² *Fakten und Fabeln. Schweizerisch-slavische Reisebegegnung vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, Basel und Frankfurt a.M. 1991; *Asyl und Aufenthalt. Die Schweiz als Zuflucht und Wirkungsstätte, von Slaven im 19. und 20. Jahrhundert*, Basel und Frankfurt a.M. 1994; *Bild und Begegnung. Kulturelle Wechselseitigkeit zwischen der Schweiz und Osteuropa im Wandel der Zeit*, Basel und Frankfurt a.M. 1996.

artykułów. Powołuje się też i na prace niemalże „zapomniane”, a na pewno zasługujące na uwzględnienie ich w badaniach relacji polsko-szwajcarskich³. Jednym atutów książki jest dobre przygotowanie językowe Morkowskiej, jako że porusza się ona swobodnie po różnojęzycznej literaturze przedmiotu.

Cezury chronologiczne pracy obejmują, ogólnie biorąc, okres od XV do XVIII w. włącznie choć autorka wcale niesporadycznie wykracza poza nie. Książka składa się z czterech zasadniczych części, podsumowania, obszernej bibliografii i kilkudziesięciu ilustracji. Żałować tylko można, że w tej starannie wydanej pracy zabrakło indeksu osób.

Kluczowe problemy, na których skupiła się Morkowska, to geneza stereotypu Szwajcara, nierzadko negatywnego, i jego funkcjonowania w kilku państwach europejskich. W części pierwszej, najkrótszej, ukazany został obraz Szwajcara w krajach niemieckojęzycznych. W obrazie tym, obfitującym w uprzedzenia i oceny wręcz obraźliwe („perwersyjny lud”) dostrzec można przewagę elementów negatywnych świadczących o utrzymywaniu się długo wśród Niemców i Austriaków dość jednostronnego, zabarwionego pejoratywnie stereotypu Szwajcara. W następnej części zatytułowanej „Francuzi i Szwajcarzy. Panowie i służący” autorka analizuje duże znaczenie Szwajcarów dla utrwalenia we Francji monarchii absolutnej. Szwajcarzy cieszyli się niemalże pełnym zaufaniem władców francuskich, zwłaszcza Ludwika XIV, i dysponowali stosunkowo znaczną władzą nad arystokracją. Trudno się specjalnie dziwić temu, że dla poddanych kontroli przez królów arystokratów byli równocześnie Szwajcarzy obiektem szyderstw i niewybrednych nieraz dowcipów. Starano się upowszechnić stereotyp Szwajcara-pijaka. Poddawano w wątpliwość możliwości intelektualne Szwajcarów, charakteryzowano ich jako ludzi nieokrzesanych, naiwnych, pozbawionych daru swobodnej konwersacji i przy tym nieposiadających kontroli nad swoimi popędami, tępowych żołnierzy wiernych Burbonom aż do śmieszności. Nierzadko miała miejsce tutaj podwójna optyka: z jednej strony Szwajcarzy byli potrzebni jako wierni żołnierze, z drugiej zaś strony miano do nich pogardliwy stosunek. W części trzeciej Morkowska analizuje przemiany pojęć obrazujących Szwajcarów w Europie i stara się ukazać przyczyny, dla których przede wszystkim w XVIII w. jeszcze do niedawna wyszydzeni i poniżani Szwajcarzy stawali się nacją pod wieloma względami godną naśladowania. Zmiany te winno się w pewnej mierze wiązać z ideami Oświecenia, jak i z początkiem fascynacji Alpami.

Najbardziej interesująca, z punktu widzenia odbiorcy polskiego, jest część czwarta, w której autorka w przystępnej i przejrzystej narracji podjęła próbę prezentacji kształtowania się obrazu Szwajcarii wśród przedstawicieli polskiej elity w drugiej połowie XVIII w. Specjalnie użyliśmy tutaj określenia elita, jako że przeciętny mieszkaniec ówczesnej Rzeczypospolitej miał, i z tego trzeba sobie zdawać sprawę, nader mgliste pojęcie o Szwajcarii, a częstokroć nie wiedział nawet o jej istnieniu. Zresztą do połowy XVIII w. Szwajcarzy w Polsce byli traktowani w zależności od kantonu, z którego pochodzili, jako Włosi, Niemcy lub Francuzi.

Autorka ze zrozumiałych względów wiele miejsca poświęca szwajcarskim najemnikom. Słusznie pozostawia otwartą kwestię uczestniczenia Szwajcarów w bitwie pod Grunwaldem, równocześnie poddając w wątpliwość twierdzenia piszących wcześniej na ten temat szwajcarskich i polskich historyków, którzy zbyt zawierzili tutaj Długoszowi. W badanym przez Morkowską okresie mniej więcej aż półtora miliona Szwajcarów służyło w obcych armiach. Tylko we Francji ich liczba w latach od 1692 do 1723 była rzędu od blisko jedenastu do ponad trzydziestu tysięcy. Szwajcarscy najemnicy służyli w wielu armiach europejskich i mieli z natury rzeczy wpływ na kształtowanie się obrazu Szwajcara w danym państwie. Polska stanowiła tutaj wyjątek, gdyż w armii polskiej nie było w zasadzie szwajcarskich oddziałów zaciężnych. Wyjątek stanowili tutaj władcy z dynastii Wettynów,

³ Zwłaszcza: A. S t a n y a n, *Obraz historyczny y polityczny Szwaycarów*, Warszawa 1770; J. W y b i c k i, *Rozmowa między Szlachcicem polskim, Szwaycarem y Żydem w Gdańsku*, b.m. 1780; L. C h o d z k i e w i c z, *Voyage du compte Michel-Geore Mniszech en Suisse 1762-67*, „Bulletin Littéraire et Scientifique. Association des anciens élèves de l'école polonaise” t. XXI, 1884, s. 1-13; M. G r a f, *Polen in der schweizerischen öffentlichen Meinung 1831-1934*, Bern 1983 (nieopublikowana praca dyplomowa); M. K a r p o w i c z, *Artisti ticinesi in Polonia nel '600*, Lugano 1983.

o czym zresztą autorka wspomina. Wprawdzie oddziały szwajcarskie wchodziły w skład armii saskiej, ale część szwajcarskich oficerów miała niewątpliwie pewne pośrednie związki z Polską. Zagadnienie to widziałbym jednak, mimo wszystko, w nieco innym oświetleniu aniżeli Morkowska.

W ostatniej części pracy autorka podsumowuje swoje dotychczasowe rozważania. Wskazuje ona, że w każdym z prezentowanych okresów stereotyp Szwajcara spełniał różnorodne funkcje i tak np. we Francji był swego rodzaju „wentylem”. W pracy starano się ukazać nie tyle rzeczywisty obraz Szwajcarii i jej obywateli, ile funkcjonujące w przeszłości stereotypy. Wiele konstatacji zawartych w książce jest niewątpliwie słusznych. Trudno nie zgodzić się z opinią autorki, że w drugiej połowie XVIII w. obraz Szwajcara i jego ojczyzny w Europie uległ gruntownej zmianie. O ile wcześniej wielokrotnie o ojczyźnie Wilhelma Tella i jej mieszkańcach wyrażano się, jak już wcześniej napomknąłem, w sposób złośliwy i pogardliwy, to we wspomnianym wyżej okresie zaczęto republikę alpejską wręcz idealizować. Ten właśnie nie zawsze odpowiadający rzeczywistości wyidealizowany obraz Szwajcarii funkcjonuje w pewnej mierze w Polsce do dzisiaj. Duży wpływ miała na to publicystyka drugiej połowy XIX w., że wymienimy tutaj tylko nazwisko Bolesława Limanowskiego. W niemałym stopniu zaważyła również, naszym zdaniem, i gościna, której udzieliła Szwajcaria polskim emigrantom politycznym, poczynając na konfederacji barskiej, a na internowanych w czerwcu 1940 r. żołnierzach 2 Dywizji Strzelców Pieszych kończąc. Ten wyidealizowany obraz Szwajcarów, jako narodu ucieleśniającego wszystko co pozytywne, zaczyna się, jak można zauważyć, od 1989 r. powoli zmieniać i staje się bardziej wielostronny, pełniejszy i przez to mniej oderwany od rzeczywistości.

Lektura książki Morkowskiej wskazuje też, że czas uogólnień we wzajemnym postrzeganiu obrazu Szwajcara w Polsce i Helwetów w Rzeczypospolitej minął. Sporo jednak jeszcze trudu badawczego będzie wymagała rekonstrukcja faktograficzna i pogłębiona analiza różnych aspektów stosunków polsko-szwajcarskich. Tak się ma np. sprawa z Gabrielem Narutowiczem, który mimo ukazania się kilku poświęconych mu książek nadal czeka na obszerną i wnikliwą biografię opartą także i na źródłach proveniencji szwajcarskiej. Za inny dość reprezentatywny przykład może służyć problematyka polskich studentów i naukowców, którzy w latach 1870-1918 bardzo często studiowali na cieszących się dużą renomą uczelniach szwajcarskich. Wielu przedstawicieli politycznej, kulturalnej, naukowej i gospodarczej elity II Rzeczypospolitej znało dobrze Konfederację z autopsji. Z braku miejsca pozostały tylko przy tych przykładach, które świadczą, że na pewno jesteśmy jeszcze bardzo oddaleni od podjęcia syntetycznego ujęcia wielowiekowych kontaktów polsko-szwajcarskich.

Nie ulega wątpliwości, że prezentowana książka pióra Morkowskiej jest pozycją bardzo interesującą. Wzbogaca ona wydatnie wiedzę na temat przobrażeń stereotypu Szwajcarii i jej obywateli oraz wnosi nowe elementy do obrazu ojczyzny Wilhelma Tella w Polsce. Na zakończenie pozostaje mieć nadzieję, że wartościowa praca Morkowskiej ukaże się w języku polskim. Sugerowałbym jednak, ażeby autorka wzbogaciła przyszlą książkę o dodatkowy rozdział o obrazie Szwajcarii w Rosji. W tym przypadku ma ona po części ułatwione zadania, gdyż może przecież w dużym stopniu oprzeć się na pracach, które zostały napisane pod kierunkiem wspomnianego już Goehrkego. Prezentacja stereotypu Konfederacji w imperium Romanowych spowoduje, że kontekst polski będzie pełniejszy. Warto byłoby również, może w formie dodatkowego rozdziału, poświęcić więcej uwagi kwestii kształtowania się stereotypu republiki alpejskiej w wybranych państwach europejskich w XIX w. Autorka sygnalizuje wprawdzie tę kwestię, ale z pewnością dla polskiego czytelnika jest ona bardzo interesująca. Na pewno też praca Morkowskiej jest dobrym punktem wyjścia do badań nad stereotypem Szwajcara i obrazem republik alpejskich w XIX i XX w. w Polsce, który to temat czeka jeszcze na swojego autora.

Marek Andrzejewski